

South Eastern Railway. London-Chatam-Dover Railway
 CHEMINS DE FER DU NORD & DE L'EST DE FRANCE

LONDRES · PARIS · CONSTANTINOPLE

Depart tous les Jours
 De LONDRES via PARIS pour BUCAREST
 Les Mercredis
 Pour CONSTANTINOPE
 Le Jeudi - la Dimanche
 Pour BUDAPEST

SERVICE RAPIDE
 Sans Changement de voitures
SANS PASSPORT

FAST TRAVELLING
 Without any Change of Carriage
WITHOUT PASSPORT

The Trains are Starting
 from LONDON at 10.15 am for PARIS
Only on Wednesdays
 for CONSTANTINOPE
 On Thursdays & Sundays
 for BUDAPEST

PARIS · MUNICH · VIENNE · BUDAPEST · BELGRADE & CONSTANTINOPE
 BETWEEN
 PARIS & BUKAREST
ORIENT EXPRESS

WINTER 1904-05

LONDRES-PARIS-VIENNE

Train	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
From LONDON	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15
Arrive PARIS	11.45	11.45	11.45	11.45	11.45	11.45	11.45	11.45	11.45	11.45
Arrive VIENNE	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15

PARIS-CONSTANTINOPE

Train	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
From PARIS	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15
Arrive CONSTANTINOPE	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15

PARIS-BUKAREST

Train	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
From PARIS	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15
Arrive BUKAREST	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15	10.15

For full particulars apply to the Agents at LONDON, PARIS, VIENNE, BUDAPEST, BELGRADE, CONSTANTINOPE, BUKAREST, SOFIA, and ISTANBUL.

© 1904 Great Northern & Eastern Railway

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Dinler Tarihini Popülerleştirmek: Yaşayan Dünya Dinleri Adlı Çalışma Üzerine Bir Kaç Söz

---

Şinasi Gündüz (ed.), **Yaşayan Dünya Dinleri**,
Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 605s.

Hem küresel hem de yerel dinî konuları ele alan Dinler Tarihi, mukayeseye ilgi duyması sebebiyle bir açıdan “dinlerarası ilişkiler bilimi” sayılmaktadır. Öyle ki bu disipline göre bir dinin ötekilere bakışı ve onu tanımlaması, bizzat kendisini yansıtmaya kadar önem arz eder. Bundan dolayı herhangi bir din mensubunun ötekine sağlıklı bir şekilde yönelebilmesi, kendi normatif araçlarının (özellikle kutsal verileri, varsa onlarla tarihsel tecrübeleri, aktüel ilişkilerinin toplamı gibi kaynaklarının) doğru algılama araçları olup olmamasına bağlıdır.

Dinleri ve din mensuplarını anlama ve yorumlama adına ortaya çıkan eserler, geçmiş çağlarda daha çok teolojinin kaskacında

telif edilirken, dinlerarası yakınlaşmaların ve işbirliklerinin her geçen gün arttığı günümüzde, büyük ölçüde tarafsız bir bilim olan Dinler Tarihi'nin altında kaleme alınmaktadır. Batıdaki örnekler baktığımızda gerek teolojik muhitlerde gerekse seküler çevrelerde Dinler Tarihi'ne duyulan ihtiyacı görmemiz mümkündür. Söz gelişi yaşayan dinler hakkında yazılan en etkili kaynaklardan birisi Roma Katolik Kilisesi tarafından tıpkı elimizdeki bu çalışma gibi bir proje olarak hazırlanmıştır. Küresel etkiye sahip bir yapı olarak ve dinlerarası diyalogun en önemli aktörlerinden biri olarak Roma Katolik Kilisesi, böyle bir çalışmanın lüzumunu ve faydasını hissetmiş, sonuçta 1983 yılında Papalık Kültür ve Dinlerarası Diyalog Konsili'nin şimdiki Başkanı Paul Paul Poupard'a dünya dinlerini ele alan bilimsel bir çalışmanın editörlüğü vermişti. Ancak *Dictionnaire des Religions*, (Paris, PUF, 1984, 1993, 2007) adını taşıyan bu çalışma, öncelikli olarak ruhbanların eğitimini sağlamak amacıyla konunun uzmanlarına yazdırılan gene de Hıristiyan inancının eşsizliğini ve mutlak gerçek oluşunu öne çıkaran bir eser görünümündedir.

Bunun yanında normatif amaçlar gütmeyen bazı örnekler de vardır. Mesela Anglo-Saxon Dinler Tarihi ekolünden İskoç asıllı Dinler Tarihçisi Ninian Smart (ö. 2001)'in *World Religions* (Hong Kong, CUP, 1989, 1992) adlı eseri ile İngiliz asıllı Dinler Tarihçisi Geoffrey Parrinder (ö. 2005)'in *World Religions- From Ancient History to the Present* (New York, Bicester, Facts on File Publications, 1971) adlı çalışması güven verici avama hitap eden kaynaklar arasındadır. Özellikle Parrinder, misyoner gayelere hizmet etmek üzere disiplin tarihi içinde Dinler Tarihi'ni toplumun her kesiminden insanın okuyup anlayabileceği seviyede "avama yayarak" fenomenoloji yapmakla ve din görevlilerini bu yolda eğitmekle tanındığından eserleri oldukça popülerdir(Parrinder ve çalışmaları için bkz; Mustafa Alıcı, "İsa Mesih'in Misyonu ile Dinler Tarihi Arasında Sıkışan Bir Asırlık Ömür: Geoffrey Parrinder'in Ardından" *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 3 (2005- 2006), 195- 196).

Türkiye’de bu senenin başında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın koordinatörlüğünde *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara, Şubat 2007) başlığı altında önemli bir eser yayınlandı. Başkanlığın 680 numaralı yayını olarak okuyucuya sunulan hacimli bu çalışmanın editörlüğünü İngiltere’de doktorasını tamamlamış olan ve daha önce *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara, Vadi Yayınları, 1998) adlı bireysel bir çalışmaya da sahip olan İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi öğretim üyesi Prof. Dr. Şinasi Gündüz yaptı. Ona Türkiye’de çeşitli üniversitelerde görevli olan çoğunluğu Dinler Tarihçisi 17 kişi yazılarıyla destek verdi.

Zaten son yıllarda iyice hissedilen akademisyen ağırlıklı idari kadrosuyla Diyanet İşleri Başkanlığı, yenilenmiş vizyonuyla, yüklendiği ağır tarihsel sorumluluğun bilinciyle hem İslam dini konusunda hem de diğer dinlerle ilgili bilimsel projelere önemli katkılar sağlamaktadır. Diyanet, İslam’ın temel kaynaklarına yönelik kitap projelerinin (söz gelişi hala devam eden Hadis projesi) yanı sıra öteki din mensuplarıyla ilişkilere yön vermek üzere birim oluşturmak, sempozyumların tertip edilmesi, bilimsel eser telifi gibi çok ciddi akademik çabalar içine girmektedir. Bunu yaparken Diyanet, bir taraftan da Türkiye'nin normalleşmesi ve AB ve Küreselleşme açılımlarına paralel olarak dinlerarası ilişkilerde kendi personelini eğitmek ve vatandaşlara bu bilgilere göre yönelmek istemektedir. Öyle ki Diyanet’in 1995 yılında Dinler Tarihçisi merhum Doç Dr. Osman Cilacı hocaya hazırlattığı *Günümüz Dünya Dinleri* adlı eserle yetinmemek istemesinin nedenlerinden biri de belki budur.

Buna ilave olarak elimizdeki eser gibi çabaların ülkemizdeki toplumsal çoğulculuğun yerleşmesine de hizmet edeceği aşıkardır. Sadece 2007 yılı içinde Trabzon’da (Rahip Santaro), Malatya’da (Hıristiyan Misyonerler) ve İstanbul’da (Hrant Dink) görülen öteki din mensuplarına karşı şiddet ve akabinde yaşanan orantısız reaksiyonlar bile birlikte yaşamaya mecbur olduğumuz öteki din mensuplarını “tanımaya”, “yanlış imajları düzeltmeye” ve “olduğu gibi anlamaya” ne denli muhtaç olduğumuzu gösteren olaylardır.

Bu çok hacimli çalışmanın birkaç sayfalık bir tanıtımla değerlendirilmesi hem bilimsel ahlaka sığmayacak hem de meslektaşlarımıza büyük bir hakkaniyetsizlik olacaktır. Bu bakımdan en başından disiplindeki çağdaş metodolojik eserleri takip eden ve küresel metodolojik yaklaşımlarıyla ilgilenen Dinler Tarihçisi olarak diyebilirim ki *Yaşayan Dünya Dinleri*, günümüz Türkiye için türünün tek örneği (*sui generis*) bir eser hükmündedir. Çalışma toplam 605 sayfa olup sonuna dinlerle ilgili bir kronoloji, bir kaynakça ve kavramlar sözlüğü eklenmiştir.

Eserin önsözünü kaleme alan Diyanet İşleri Başkanlığı, farklı dinleri araştırıp anlamaya çalışmanın insanı anlamakla özdeş olduğunu, bu yüzden bu dinlerin bizzat kaynaklarından hareketle araştırılmasının lüzumuna işaret etmektedir. Diyanete göre bu eserin ortaya çıkmasında hedef, “gerek yurt içinde ve yurt dışında yaşayan vatandaşlara gerekse din görevlilerine rehberlik etmek üzere yaşayan dünya dinlerini kendi kaynaklarından hareketle tanıtmaktır”(s. 14-15).

Kitapta Giriş ile birlikte her biri kendi alanında uzman akademisyene yazdırılmış sırasıyla “İslam”, “Hıristiyanlık”, “Yahudilik”, “Hinduizm”, “Budizm”, “Caynizm”, “Sih Dini”, “Konfüçyacılık”, “Taoizm”, “Sabilik”, “Maniheizm”, “Mecusilik”, “Eski Türk Dini” ve “İslam Öncesi Arap Dini” işlenmiş ilave olarak “Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Akımlar” ile “İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar” ele alınmıştır. Eserde görülen en önemli eksiklik, Şintoizm’e yer verilmemesi sayılabilir.

İlk bakışta dinlerin kitaptaki diziminin, taksinomi (tasnif bilimi) açısından dinler tarihçilerinin daha önce yaptığı klasik veya modern hiçbir tasnife uymadığı söylenebilir. Ancak İslam’ın başa alınıp işlenmesi ve Müslümanlar adına lüzum sırasına göre ele alınması, önsözünde ifade edilen “daha geniş halk kitlelerine ulaşma” amacına uygun bir tavır olarak görülebilir. Zira günümüzde Dinler Tarihçileri, dinleri sınıflandırırken etnolojik ve sosyo-antropolojik amaçları gözetebilmekte ve mukayeseyi doğru bir şekilde gerçekleştirmek şartıyla anakronizm bile yapabilmekte

hatta bunu bazen gerekli görüp tavsiye etmektedirler(geniş bilgi için bkz. Jonathan Z. Smith, “A Matter of Class:Taxonomies of Religion”, *Harvard Theological Review*, 89 (1996), 387-403). Dahası eserde yapılan dinlerin diziminin, tarihsel olayların ardışılığına ve dinlerin mukayese edilmesine zarar verdiğini söylemek zordur. Bilakis bu durum, kitabın hedef kitlesi açısından gerekli görünmektedir.

Buna ilave olarak kitapta “Maniheizm” ve “Eski Arap Dini” gibi müntesibi kalmamış geleneklerin işlenme gerekçesi, bu sistemlerin çeşitli Ortadoğu inançlarının anlaşılmasına dayandırılmaktadır (s. 15). Bu niyetin doğruluğuna William Brede Kristensen ve Ugo Bianchi gibi pek çok antik dünya dinler tarihçisi katılmaktadır (geniş bilgi için Mustafa Alıcı, “Dinler Tarihi’nde Kadim Dinî Geleneklere ve Analogik Metoda Vurgu: Ugo Bianchi (1922- 1995)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, X/2 (2006), 178- 182). Buradan hareketle “Eski Türk Dini”nin eserde neden işlendiğinin yanıtını, “Türkiye’deki etnolojik temelli dinî olguların daha iyi anlaşılmasında” aramamız mümkündür.

Editörün (Şinasi Gündüz) kaleme aldığı Giriş’te dinin mahiyeti işlenmiş, antik dönem, Ortaçağ ve Aydınlanma katkısı atlanarak daha ön plana çıkan 19. yüzyıldan itibaren (Hegel, Frazer, N. Smart, M. Eliade gibi) din araştırmacılarının görüşlerine yer verilmiş ve çoktanrıçılıktan tektanrıçılığa doğru bir değişimden bahsedenerin olduğu zikredilmiştir (s. 17- 18). Bu yelpaze genişletilebilir ve N. Söderblom, W. Schmidt ve R. Pettazoni gibi araştırmacıların erken dönemde prototip bir tektanrıçılıktan bahsederek tam tersi istikamette bir değişimin varlığını iddia ettikleri de eklenebilir.

Yazarın, *Dinler, Mezhepler ve Kültler* alt başlığında vurguladığı önemli noktalardan biri de “Hıristiyanlığa nazaran İslam’da heterodoksal akımların az oluşudur”. Bunun en önemli sebebi, yazara göre, İslam’ın temel kaynaklarının Hıristiyanlığa nispetle tarihsel otantizm açısından üzerinde daha fazla uzlaşma sağlanan bir yapıya sahip olması ve İslam inanç esaslarının nispeten daha sade ve sıradan insanların bilinç ve anlama düzeyine hitap eden

bir özellik taşımasıdır (s. 27).

Yazar, “Dinler Tipolojisi/Tasnifi” başlığında ise pozitivist görüşü savunanların dinleri “ilkel” ve “gelişmiş” olarak ana iki gruba ayırdığını her dinin ise normatif açıdan diğer sistemleri tasnif ettiklerini vurgulamış ve geçmişte dinlerin en önemli fenomenlerine göre (editörün özgün ifadesiyle “ana kavram veya değerleri açısından”) veya coğrafik olarak da tasnif edildiklerini örneklerle açıklamış ve her bir tasnifin de mutlaklık taşımadığını belirtmiştir (s. 29- 30). Dinler Tarihi için tasnif gerçekten de önemli çağdaş sorunlar arasındadır. Ancak burada bir ayırma dikkat çekmek yararlı olacaktır; “tasnif” derken dinlerin sınıflandırılması, “tipoloji” derken ise fenomenlerin gruplandırılması ifade edilmektedir (geniş bilgi için bkz “Dinler Tarihi’nde Çağdaş Metodolojik Problemler”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes’alesi*, Cilt II, İstanbul 2005, 1322- 1326).

Eser, doğal olarak hitap ettiği hedef kitlenin bilinciyle İslam ile başlamaktadır. Bu bölüm Diyanet tarafından yayınlanan İslam Ansiklopedisi’nin maddelerinden editör tarafından derlenmiş bilgilerinden ibarettir. Bir Dinler Tarihçisinin İslam ile ilgili verebileceği temel bilgiler özet olarak yansıtılmıştır.

Eserin Hıristiyanlık’tan bahseden Üçüncü Bölümü eserin en uzun kısmını ve ülkemizde bu konuyla ilgili yazılabilecek en derli toplu bilgileri içermektedir. Bu bölümde ilk başta Dinler Tarihçisi Mahmut Aydın tarafından kaleme alınan “Tarihsel Gelişimi, Temel Kaynakları ve Öğretileri” alt başlıklı yazı göze çarpar. Aydın, burada İsa’nın ideal bir kral ve kurtarıcı olarak Mesih beklentisinin güçlü olduğu bir dönemde Yahudi bir çevrede ortaya çıktığını (s. 77- 78), İncillerin oluşum sürecinin MS. II. Asırdan itibaren tamamlandığını, İsa’nın öğretisinin apostolik gelenek şeklinde şekillenmeye başladığını (s. 80) anlatır. Aydın, İsa ve Mesajı alt başlığını işlerken haklı olarak İslam’daki İsa anlayışıyla kısmen mukayese etme gereğini duymuştur (s. 85). Hıristiyan teolojisinin Mesih öğretisi konusunda Pavlus’tan sonra herhangi bir açılım yapamadığını ve onun ise kendi görüşlerini günah, kurtuluş erdirici fidyeye, ak-

lanma ve uzlaşma kavramları üzerine oturttuğunu açıklayan Aydın, bu görüşleriyle Mesih kavramının Pavlusçu öğretinin merkezinde bulunduğunu ifade eder (s. 87- 88). Aydın, daha sonra ilk dönem kilisenin yayılışı, ayrılıkçı Hıristiyan hareketleri, temel inanç esasları (teslis, inkarnasyon, kefare) gibi temel konuları irdeleyerek Hıristiyan Sakramentleri/ Gizemleri başlığı ise yedi kutsal ayini işlerken çoğu Protestan Kiliselerin bunlardan sadece vaftiz ve evharistyanın İsa tarafından bizzat tesis edildiğine inandıkları diğerlerini gizem olarak kabul etmediklerini vurgular (s. 98- 100). Aydın, bölümün sonuna “Hıristiyan Uygulamaları ve Litürjik Takvim” başlıklı bir bölüm eklemiş ve burada çeşitli Hıristiyan bayramları ve dualarından bahsetmiştir (s. 100-102).

Yaşayan Dünya Dinleri adlı bu eser aynı zamanda, ülkemizde Hıristiyan mezhepleriyle ilgili en kapsamlı bilgilerin bulunduğu bir çalışma hükmündedir. Bu yönü takdir edilmesi gerekir. “Hıristiyanlıkta Temel Akımlar” başlığı altında mezhepler ve onların altında ortaya çıkan hareketler hemen hemen her biri konunun uzmanı olan ve eserler veren Dinler Tarihçileri tarafından ele alınmıştır. Söz gelişi Dinler Tarihçisi Mehmet Katar’ın “Katoliklik” ve “Ortodoksluk”, Dinler Tarihçisi Hakan Olgun’un “Protestanlık”, Dinler Tarihçisi Bülent Şenay’ın “Ayrılmış Doğu Kiliselerinin Tarihsel Gelişimi”, Dinler Tarihçisi Kadir Albayrak’ın “Ermeni”, “Süryani” ve “Keldani Kiliseleri”, Dinler Tarihçisi Şinasi Gündüz’ün “Evanjelizm”, Dinler Tarihçisi Ali Rafet Özkan’ın “Baptist Kilise”, “Adventistler” ve “Kuveykırlar”, Dinler Tarihçisi Mustafa Bıyık’ın “Anglikan Kilisesi” ve “Presbiteryen Kilisesi”, Şevket Yavuz’un “Pentakostalistler” başlıklı yazıları eserde işlenen Hıristiyan hareketlerdir. Hıristiyanlık bölümünün hemen sonunda ise editör Şinasi Gündüz tarafından kaleme alınan “Hıristiyan Misyonerliği” gibi ülkemizdeki religio politik açıdan fazlasıyla önemsenmesi gereken bir alt başlık bulunmaktadır. Gündüz, bu hassas konuda her hangi bir popülizme kaçmadan ve kimseyi ajite etmeden anahatlarıyla misyoner gruplardan ve iyi donanımlı bu grupların Müslümanlara yönelik misyoner faaliyetlerinden bahsetmektedir (s. 195- 203).

Eserde önemsendiği belli olan diğer bir dinî sistem, doğal olarak Yahudilik'tir. Bu noktada biz Türk Dinler Tarihçilerini ilgilendiren en önemli mesele, genelde Hıristiyanlık konusunda uzmanlaşmamız ve Yahudilik gibi önemli bir dinî geleneği fazlasıyla ihmal etmemizdir. Editörün her dini uzmanına yazdırma hedefi sebebiyle konunun uzmanı Dinler Tarihçisi Baki Adam, Yahudilik ile ilgili bütün bölümü yüklenmiştir. Benzer akademisyen eksikliği Hint Dinleri konusu gelince daha fazlasıyla öne çıkmaktadır. Bu bölüm, ülkemizde konunun yegane otoritesi Dinler Tarihçisi Ali İhsan Yitik tarafından (Hinduizm, Budizm, Caynizm) telif edilmiş, editör ise ona Sih Dini ile katkı sağlamıştır. Benzer şeyleri Çin dinleri için de söylemek mümkündür. Bu konuda ise Dinler Tarihçisi Ahmet Güç hem Konfüçyanizm'i hem de Taoizm'i işleyerek destek vermiştir. Eserde ele alınan diğer dinî gelenekler, Sabilik (Şinasi Gündüz), Maniheizm (Şinasi Gündüz), Mecusilik (Şinasi Gündüz), Eski Türk Dini (Harun Güngör), İslam Öncesi Arap Dini (Şinasi Gündüz) şeklindedir.

Çalışma aynı zamanda batıda ortaya çıkan heterodoksal kabul edilen akımları işlemiştir; Yahova Şahitleri (Mehmet Katar), Mormonlar (Yasin Aktay), Moonculuk (Mustafa Bıyık), Sayentolojik Kilisesi (Ekrem Sarıkçioğlu), Satanizm (Ahmet Güç), Hümanizm ve Postmodernizmin Din Anlayışı (Cafer Sadık Yaran). Aynı şekilde İslam dünyasında ortaya çıkan Babalık ve Bahailik, Kadiyanilik gibi etkili senkretik akımlar da Mezhepler Tarihçisi Mustafa Öz'ün telifiyle ortaya çıkmıştır.

Eserin sonunda verilen yararlı bir kronolojik tabloda dikkatimizi çeken en ilginç ifade belki de "Hz. Yahya'nın Hz. İsa'ya Ürdün nehrinde gusül abdesti aldırması" (s. 550) cümlesindeki "vaf-tizin" gusül abdesti olarak enkültüre edilmesiyken, Trent Konsili (1545- 1563)'nin Vahiy Kitabı'nı Yeni Ahit külliyatına dahil ettiğini vurgulaması (s. 552) editörün dikkatini bize göstermektedir. Sunulan bu kronoloji, genel olarak ardışık süreç içinde dinî olaylarda gizlenen fenomenolojik anlamları ortaya çıkarmaktadır.

Son olarak diyebiliriz ki bu eseri yayına katkı sağlayan çoğun-

lu meslektaşımız olan bilim adamları bizlere öteki din mensupları konusunda teolojik normatiflikten uzaklaşıp “zamanın ruhunu (*zeitgeist*)” yakalayan, yeni vizyonlara açık, gelişmeci, polemikten kaçınan, popülizmden ziyade halkın gerçeklerini kulak veren, kulaktan dolma bilgilerden ziyade uzmanından ve ana kaynaklarından öteki dinleri öğrenmeye hazır kitleleri arzuladıklarını göstermektedirler. Her biri farklı alanlarda uzman olan akademisyenler, elde ettikleri bilgileri kendi insanının lehine kullandıklarını ve bir gerilim olarak hem uzmanlaşmış bir akademisyenin hem de sıradan bir yurttaşın başvuru kaynağı olabilecek bir çalışmayı bizimle paylaşabildiklerini ispat etmektedirler. Dolayısıyla emeği geçenleri, her hangi bir normatif veya ideolojik kaygı taşımadan Dinler Tarihini halka indirebildikleri; yani toplumun tüm kesimlerinin talep ve arzularını karşılamak üzere disiplinin verilerini istifade ettirdikleri dolayısıyla Dinler Tarihi alanını popülerleştirip aktüelleştirdikleri için kutlamak gerekir.

Batı’daki benzerlerinden çok daha donanımlı bu çalışmanın, teorik açıdan biz çağdaş Dinler Tarihçilerinin bilimsel gözlerini mahmurluktan kurtarıp keskinleştirdiğini söyleyebiliriz. Editörden, bundan sonraki safha olarak, diğer din bilimcilerinin de katkılarının alındığı daha hacimli projelere (Eliade’nin başyapıtı olan din ansiklopedisi gibi) imza atmasını bekleyebiliriz.

Mustafa ALICI

(Yrd.Doç.Dr., Rize Ü. İlah.Fak.)

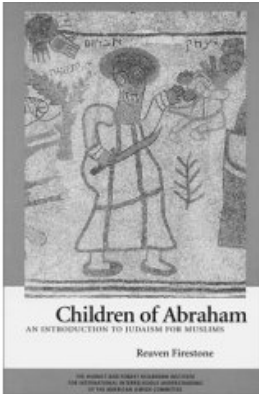
Reuven Firestone,
Children of Abraham: An Introduction to Judaism for Muslims,
NJ: KTAV, 2001 – xxiv + 322s.

---

20. yüzyılın başından bu yana faaliyet gösteren en önemli ve en eski Amerikan Yahudi kuruluşlarından American Jewish Committee'nin (AJC) Müslüman-Yahudi ilişkilerini geliştirmeyi hedefleyen kapsamlı projesinin bir ürünü olan kitap, aynı ana başlığı taşıyan *Children of Abraham: An Introduction to Islam for Jews* isimli kitapla ikili oluşturacak şekilde hazırlanmış. Fakat başlığı ve kapak tasarımında kullanılan temayı (Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi) saymazsak, iki kitap arasında benzerlikten bahsetmek güç.

Ortaçağ Yahudilik ve İslam uzmanı, Amerikalı Reformist Rabbi Reuven Firestone'un kaleminden çıkan ve –oldukça bozuk bir tercüme ile– Türkçe'ye de çevrilen¹ *Children of Abraham: An Introduction to Judaism for Muslims*, adından da anlaşılacağı üzere, Yahudilik üzerine ve özellikle Müslüman okuyucu kitlesini hedefleyecek şekilde yazılmış bir giriş kitabı hüviyetine sahip. Başlangıcından günümüze Yahudi tarihi, Yahudiliğin temelinde yer alan Tanrı, Tevrat ve İsrail kavramları, Yahudi dini hayatını oluşturan pratik kurallar ve Yahudi eskatolojisini işleyen dört ana bölümün yanı sıra detaylı bir Yahudi kronolojisine de yer veren kitap, yazarın

ifadesiyle, ultra-Ortodoks ve ultra-reformist anlayışları paranteze alacak şekilde ve daha ziyade dine bağlı Yahudi çoğunluğun anlayıp uyguladığı biçimiyle “mainstream” Yahudiliği tanıtmayı amaçlıyor (s. xxiii). Diğer bir ifadeyle, bir giriş kitabından bekleneceği şekilde, yazarının şahsi görüş ve yorumlarının ötesinde, Yahudi çoğunluğun hemfikir olacağı veya benimseyeceği bir Yahudilik tasviri sunuyor. Bunu yaparken de, yine yazarının ifadesiyle, savunma veya

---

¹ *Yahudiliği Anlamak: İbrahim'in/Avraam'ın Çocukları*, çev. Çağlayan Erendoğ ve Levent Kartal, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2004.

propaganda yerine Yahudilikle ilgili süregelen yanlış anlama ve ön yargıları tekrarlamama, dolayısıyla söz konusu yanlış anlama ve ön yargıları bertaraf etme kaygısı taşıyor (s. xxii). Bu kapsamdan olarak kitapta, gerilimli veya problemlili görülebilecek kimi hususların Yahudi toplumunun kendi iç dinamikleri açısından uzlaşmacı bir tavırla ele alındığı ya da kimi zaman fazla yer verilmediği görülüyor.

Kitabın bir diğer özelliği ise bilinçli bir tercih olarak gerek Yahudi tarihi gerekse inanç ve pratiği ile bağlantılı olay ve kavramları, Müslüman okurlar tarafından anlaşılmasını daha da kolay kılmak adına (s. xxii), İslam'daki karşılıklarını ya da İslam'la benzerliklerini vurgulayacak şekilde ele almış olması; ki söz konusu tercih kitabın amacı ve misyonu açısından oldukça isabetli duruyor. Fakat bu noktada yazarın hedef kitle olarak seçtiği Müslümanların kim olduğuyla ilgili bir hususa dikkat çekmekte yarar var. Özellikle Yahudi tarihinin ele alındığı ilk bölümde, sair yönetimlerin yanı sıra Abbasi ve Endülüs İspanyası gibi farklı Arap yönetimleri altında Yahudilerin durumuna yer verilmesine rağmen Osmanlı döneminden ve Yahudi-Osmanlı ilişkilerinden hiçbir şekilde bahsedilmiyor olması, buna karşılık Araplara yönelik Siyonist ve Yahudi algılamasının müstakil başlıklar halinde ele alınması, kitabın hedef kitlesini oluşturan Müslümanların daha ziyade Müslüman-Araplar olduğu; buna paralel olarak Müslümanlarla Yahudiler arasında geliştirilmesi arzulanan anlayış ve diyalogun da yine günümüz İsrail-Filistin çatışmasının gölgelediği Yahudi-Arap eksenli bir anlayış ve diyalog ihtiyacı olduğu sonucuna götürüyor.

Tüm bu hususlar çerçevesinde kitabın, Yahudiliği Müslüman, bilhassa Arap okurlara en iyi biçimde tanıtmaya yönelik misyonunu yerine getirmede büyük ölçüde başarılı olduğunu söylemek mümkün. Fakat ne yazık ki bu başarının Firestone'un kitabıyla yani başta sözü edilen projenin Yahudilik ayağıyla sınırlı kaldığı, Khalid Duran imzası taşıyan *Children of Abraham: An Introduction to Islam for Jews* başlıklı diğer kitabı, dolayısıyla projenin İslam ayağını kapsamadığı görülüyor. Zira başından itibaren çeşitli İslam ku-

ruleşlarının ve alimlerinin tepkisini çeken Duran'ın kitabı, Firestone'nun başlattığı yerden devam etmek suretiyle iki dini gelenek arasındaki çok yönlü benzerliği de dikkate alacak şekilde dengeli, bütüncül ve gerçekçi bir İslam tasviri sunan bir giriş kitabı olmaktan çok, yazarının şahsi yorumları doğrultusunda gerek İslam gerekse Müslümanlar adına gerilimli ve tartışmalı konuların öne çıkarıldığı, evrensel bir din olan İslâm'dan çok modern bir ideoloji manasında İslamcılığı konu edinen bir polemik kitabı olma özelliği taşıyor. Bu haliyle kitap, İslâm'ı Yahudilere daha anlaşılır kılmak yerine yazarının sahip olduğu kafa karışıklığı ve geleneğe yabancılaşma durumunu okura da taşımak suretiyle pek çok noktada Müslümanlarla Yahudiler arasındaki mevcut yabancılaşmayı artırmaya hizmet ediyor.

Netice itibariyle bu durum proje adına isabetsiz ve dengesiz bir seçime işaret ettiği gibi, Yahudi-Hıristiyan diyalogu konusunda önemli projelere imza atmış, II. Vatikan Konsili'nde benimsenen *Nostra Aetate* deklarasyonu (1965) başta olmak üzere dönüm noktası sayılabilecek gelişmelere öncülük etmiş, son derece tecrübeli bir kuruluş olan AJC'nin Müslüman-Yahudi diyalogu noktasında benzer bir istikrar ve samimiyet sergilemekten –en azından şimdilik– uzak olduğunu gösteriyor. Ve daha da önemlisi bu durum Yahudi-Müslüman diyalogu adına kaçırılmış bir fırsat anlamına geliyor.

Salime Leyla GÜRKAN

(Dr., TDV İSAM)

Emir Kuşçu

Mitoloji ve Varoluş:

Rudolf Bultmann'ın Mitolojiden Arındırma Yöntemi Üzerine,

Ankara: Elis Yayınları, 2007, 167 s.

Rudolf Bultmann

Tarih ve Eskatoloji, Sonsuzluğun Mevcudiyeti,

çev. Emir Kuşçu, Ankara: Elis Yayınları, 2006, 144 s.

Bazen bir kitap, bazen bir makale, bazen de kısa bir konuşma o andan sonraki tarihsel olayların seyrini belirler. Bultmann'ın "Yeni Ahit ve Mitoloji"² başlıklı makalesi yayınlandığı andan itibaren Hıristiyan dünyada en çok tartışılan metinlerden biri haline geldiği gibi o tarihten sonraki birçok çalışma ve tartışmanın eksenini belirlemiştir. Öncelikle Yeni Ahit'in dilinin tamamıyla mitolojik bir dil olduğunu iddia eden Bultmann, "mitolojiden arındırma" adını verdiği yöntemle varoluşçu perspektiften Yeni Ahit'i yorumlama çabası içerisine girer. Babası gibi Hıristiyan imanına zarar verdiğini düşünenler olmakla birlikte Hıristiyan imanının modern zamanlarda da var olmaya devam etmesi için varoluşsal bir kapı araladığını düşünenler de az değildir. Yani kimilerine göre bir iman karşıtı iken diğerlerine göre de bir iman savunucusudur.

Kutsal metnin mitolojik dili kapsamındaki eleştirilerinin doğurduğu tartışma atmosferi Yeni Ahit'le sınırlı kalmamış Kur'an'la ilgili birçok tartışmada da pozitif ya da negatif açıdan gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Sadık Kılıç'ın "Mitoloji, Kitabı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim (İzmir: Nil Yay.1999)" ve Mustafa Öztürk'ün "Kıssaların Dili (Ankara: Kitabiyat, " adlı çalışmalarından söz edilebilir. Yine Muhammed Halefullah'ın

---

² Bu makalenin Türkçe çevirisi için bkz. Rudolf Bultmann, "Yeni Ahit ve Mitoloji" çev. Cengiz Batuk, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006), sayı: 4, ss.317-361; Diğer makaleleri için bkz. Bultmann, "Ön Kabuller Olmaksızın Yorum Mümkün mü?" çev. Hafsa Fidan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006), sayı: 3, ss.307-314; Bultmann, "İsa'nın Mesajı ve Mitoloji Problemi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.4, s.3, ss.185-191.

“Kur’an’da Anlatım Sanatı (Ankara: Ankara Okulu Yay. 2002)” adlı çalışması da Bultmann’ın oluşturduğu tartışma ortamının farklı bir yansıması olarak görülebilir.

Dindar bir aileye mensup olarak Wiefelstede’de doğan Rudolf Karl Bultmann (1884-1976)’ın babası evanjelik-Lutheran bir pastördür. Aynı zamanda her iki dedesi de farklı kadaemelerde görev yapan din adamıdır. Bununla birlikte Bultmann’ın düşünce dünyasının oluşmasında ailesinden daha fazla Martin Heidegger’in etkisi olmuştur. Hatta Heidegger’in felsefesini Yeni Ahit yorumlarına uyarlayarak varoluşçu teolojinin oluşumuna katkıda bulunduğu yorumları yapılmıştır. Heidegger’in dışında Bultmann, üzerinde etkin olan diğer isimler öncelikle zaman zaman farklı görüşlerle karşıt hale gelseler de Karl Barth ve Friedrich Gogarten, Rudolf Otto’dur. Düşünce dünyasının oluşumunun bir yanı teolojiye/dine dayanırken diğer yanı felsefeye dayanan Bultmann’ı anlamak gerek günümüz Hıristiyanlığını anlamak ve gerekse yukarıda örneklerini verdiğimiz tarzda İslam dünyasında oluşan tartışmaları anlamak açısından son derece önemlidir.

Son yıllarda ülkemizde dinler tarihi alanında genel çalışmaların ötesine geçilerek spesifik konularda çalışmalar yapılması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu bağlamda Emir Kuşçu’nun “*Mitoloji ve Varoluş*” adlı çalışması Bultmann’ın “demitolojizasyon (mitolojiden arındırma)” yöntemini anlamamıza ciddi katkılar sağlayacak bir çalışmadır. Dört bölümden oluşan çalışma temelde “mitolojik konuşma tarzının unutulduğu bir dünyada mitolojik

metinlerin anlaşılması nasıl mümkün olabilir?” sorusunu sorarak Bultmann’ın dini metinlerin varoluşsal anlamının korunmasına hizmet eden mitolojik dili çarpıtmadan ve tamamen silip atmadan dini metinleri anlama çabası sorgulanıyor. Zira Bultmann’ın en önemli kaygısı Yeni Ahit’in mitolojik kurgusuna rağmen modern insana verebileceği bir şeylerin olup olmadığıdır. Bultmann, ısrarla mitolojik diye nitelendirdiği Yeni Ahit’i tıpkı MS 1 yüzyıldaki insanlara olduğu kadar 20 yüzyılın insanlarına da verecek bir mesajı

olduğunu düşünür. Bu yüzden de çabası çoğu zaman yanlış anlaşıldığı gibi dini metinlerinin tarihin geçmiş dönemlerine ait metinler olduğunu düşünmüyor. O, insanın varoluşsal olarak kendini gerçekleştirmek için hala bu metinlere ihtiyacı olduğu kanaatindedir. Bu ise mitolojik dili anlamayı zorunlu kılan bir şeydir.

Bu bağlamda kitabın ilk bölümü “mitolojiyi modern dünya için yorumlama sorununu” ele almaktadır. Kuşçu Bultmann’ın bu yorumlama sorununa yaklaşımını “Nasıl ki Gnostik mitoloji, insanın dünyevi güvenliğini terk etmesinin öteden gelen çağrıya icabet için zorunlu olduğunu ifade ediyorsa, Bultmann da modern insanın Tanrı’nın kurtarıcı fiiliyle karşılaşabilmesi için, bilimselci dünya görüşünün ötesine geçmesinin gerektiğini vurgular.” (s.28-29) şeklinde özetler. Yine Kuşçu’ya göre Bultmann’ın mitolojiden arındırma çabası, “modern insan için insandan radikal bir itaat isteyen Tanrı kelamının özgürlük çağrısının gerçek anlamının önündeki engelin kaldırılması anlamına gelir.” (s.29).

İkinci bölümde “mitolojiden arındırmanın tarihi” konusunu işleyen Kuşçu, Tarihsel İsa’nın gerçek mesajının eskatolojik bir mesaj olduğunu söyleyen hatta zaman zaman İsa’dan “eskatolojik Yahudi peygamber” diye söz eden Bultmann’ın eskatolojik tarih anlayışını modern tarihselciliğin karşısında nasıl konumlandığına irdeler. Bultmann, Hıristiyan eskatolojisinde temsil edilen hakiki tarihselliği nesneleştirmenin her türünden kurtarabilecek bir yorum yönteminin geliştirilebileceğini düşünür (s.69).

Üçüncü bölümde Bultmann’ın temel hareket noktasını oluşturan varoluşçu felsefeyle ilişkisi sorgulanıyor. Aslında hermenötk bir çaba olan “mitolojiden arındırma”yı hermenötiği anlamadan neredeyse imkansızdır. Bunun farkında olan Kuşçu, Gadamer’in felsefi hermenötiği bağlamında Bultmann’ın felsefi hermenötiğe yaklaşımını ve kendi metodu doğrultusunda felsefi hermenötiği nasıl kullandığı üzerinde durur. Bu bölümde ayrıca Heidegger, Gadamer, Schleiermacher, Barth, Dilthey ve Kant’ın düşünceleri ile Bultmann’ın yaklaşımları arasındaki esinlenmeler, benzerlikler ve karşıtlıklar üzerinde durur.

Kuşçu son bölümde ise Yeni Ahitteki mucizeleri mitolojiden arındırma üzerinde durur. Zira Bultmann'a göre mitolojiden arındırma yöntemi aynı zamanda Tanrı'nın fiillerinin mitolojik olup olmadığını sorunuyla ilgilenir. Bu nedenle de bol bol Tanrı'nın eylemleri olarak mucizelerden mitolojik bir dille söz eden Yeni Ahit metinlerini farklı bir şekilde anlamak mümkün olabilir mi? sorusuna muhatap olan Bultmann, mucizeleri de mitolojiden arındırmak gerektiğini düşünür.

Kuşçu'nun yüksek lisans çalışmasına dayanan bu eserinin yanı sıra Bultmann'dan yaptığı bir çevirisinden de söz etmek istiyoruz. Birlikte okunmasının son derece yararlı olacağı ve Bultmann'ı anlamamıza katkı sağlayacağı aşikar olan bu eser "Tarih ve Eskatoloji: Sonsuzluğun Mevcudiyeti" başlığını taşıyor. Okur, Kuşçu'nun kendi kitabının ikinci bölümde işlediği eskatoloji, tarih ve tarihsellik ilişkisinin geniş bir açılımını Bultmann'ın kendi dilinden okuma imkanı bulacaktır. Bu eserde en başta "tarih sorunu ve tarihsellik" konusunu işleyen Bultmann, mitolojiden arındırma yöntemiyle doğrudan ilişkili olan tarih ve tarihsellik anlayışını bütün detaylarıyla ortaya koyar. Dolayısıyla Bultmann'ın mitolojiden arındırma yöntemini anlamak için hermenötik (bir anlamda Gadamer) ve Heidegger'i anlamak zorunlu ise aynı oranda onun "tarihsellik" hakkındaki düşüncesini anlamak ta zorunluluk arz eder.

Cengiz BATUK
(Dr., Rize Ün.İ.F.)

